

**XALQARO BAHOLASH TADQIQOTLARI- MILLIY TA'LIM TIZIMINI RIVOJLANTIRUVCHI
KONTSEPTSIYA SIFATIDA**

Matkarimov Akramjon Muxtorovich,

“Oila va gender” ilmiy-tadqiqot instituti doktoranti,
pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

E-Mail: akramjon14@list.ru

Annotatsiya: Maqolada xalqaro baholash tadqiqotlarining milliy ta'lim tizimini rivojlantirishdagi ahamiyati ilmiy manbalar asosida tahlil qilingan. Shuningdek, maqolada xalqaro baholash tadqiqotlarini milliy ta'lim tizimiga tadbiiq etishning ijtimoiy-pedagogik zarurat ekanligi asoslab o'tilgan.

Tayanch so'zlar: milliy ta'lim tizimi, xalqaro baholash tadqiqotlari, ijtimoiy-pedagogik zarurat, o'quvchilarning ta'limdagi muvaffaqiyati

Аннотация: В статье на основе научных источников анализируется значение международных оценочных исследований в развитии национальной системы образования. Также в статье утверждается, что применение международных оценочных исследований в национальной системе образования является социально-педагогической необходимостью.

Ключевые слова: национальная система образования, международные оценочные исследования, социально-педагогическая потребность, успехи учащихся в образовании.

Abstract: The article analyzes the importance of international evaluation studies in the development of the national education system based on scientific sources. Also, the article argues that the application of international evaluation studies to the national education system is a socio-pedagogical necessity.

Key words: national education system, international evaluation studies, socio-pedagogical need, student success in education

Jahonda umumiy o'rta ta'lim maktablarida ta'lim mazmunini Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkiloti (Organisation for Economic Cooperation and Development – OECD) ning xalqaro baholash dasturlari (Progress in International Reading and Literacy Study – PIRLS), Trends in International Mathematics and Science Study – TIMSS), The Programme for International Student Assessment – PISA), The Teaching and Learning International Survey – TALIS) talablariga moslashtirish orqali o'quvchilarni intellektual rivojlantirishni sifat jihatidan yangi darajaga ko'tarishga e'tibor qaratilmoqda. Ta'lim sub'ektlarining salohiyatlarini birlashtirish, umumiy o'rta ta'limda zamonaviy pedagogik yondashuvlarni qaror toptirish, o'quvchilarning ta'limdagi muvaffaqiyatining ijtimoiy-pedagogik omillarini tadqiq etish orqali ta'lim samaradorligiga erishish muhim ahamiyat kasb etmoqda.

Dunyoning yetakchi ilmiy markazlari va olimlari tomonidan xalqaro baholash tadqiqotlarining milliy ta'lim tizimiga tadbiiq etishning ijtimoiy-pedagogik asoslariga doir fundamental va amaliy tadqiqotlar olib borilmoqda. Bugungi kunda respublikamizda xalqaro baholash tadqiqotlarini milliy ta'lim tizimiga tadbiiq etish va bu orqali o'quvchilarda tayanch kompetentsiyalarni shakllantirish, ularda muvaffaqiyatga erishish uchun zarur bo'lgan hayotiy-amaliy ko'nikmalarni rivojlantirish, jamiyat siyosiy, ijtimoiy-iqtisodiy hayotiga tayyorlash ta'lim sohasida amalga oshirilayotgan islohotlarning pirovard maqsadi sifatida qayd etilmoqda. Buning uchun milliy ta'lim tizimi mazmunini tashkil etuvchi: o'quv dasturlari, darsliklar, o'qitish metodikasi va ta'lim natijalarini baholash tizimini zamonaviy talablar asosida takomillashtirish

bo'yicha xalqaro tajribalar o'rganilmoqda va bosqichma-bosqich tadbiriq etilmoqda. Boshqa tomondan o'quvchilarning ta'lim olishda ijtimoiy tenglik tamoyiliga muvofiq sifatli ta'lim olishi va bu orqali mustaqil hayotga tayyorgarlik ko'rishi, ularda qaror qabul qilish, kreativ va tanqidiy fikrlash kompetensiyalarini tarkib toptirish islohotlarning asosiy yo'nalishlaridan biri sifatida qaralmoqda.

Mamlakatimizda amalga oshirilayotgan ta'limga oid islohotlar ko'proq tizimning innovatsion komponentlarini rivojlantirish, ta'lim sifatini oshirishning texnologik modellarini yaratish va sohaga rivojlangan xorijiy davlatlarning ilg'or tajribalarini tatbiriq etish yo'nalishlarida ko'zga tashlanmoqda. Muntazam ravishda o'tkazilib boriladigan xalqaro baholash tadqiqotlari milliy ta'lim tizimini innovatsion g'oyalar, yondashuvlar va ilg'or tajribalar bilan rivojlanib borishiga xizmat qiladi. Xalqaro pedagogik amaliyotda milliy ta'lim tizimini uzluksiz rivojlantirishda ijtimoiy-pedagogik omillarni hisobga olish tajribasi keng yo'lga qo'yilgan. Natijada o'quvchilarning ta'lim olishdagi teng imkoniyatlarga ega bo'lishlilik bilan bog'liq ijtimoiy masalalar hal qilinmoqda.

Xalqaro baholash tadqiqotlari Iqtisodiy Hamkorlik va Taraqqiyot tashkiloti (IHTT) tashabbusi bilan tashkil etiladi. Tadqiqotlarning maqsadi o'quvchilarning kelajakda siyosiy, iqtisodiy, ijtimoiy hayotga tayyorgarlik darajasini baholash hamda shakllanib borayotgan inson kapitalini prognoz qilishdan iborat. Shundan kelib chiqqan holda baholash tadqiqotlari o'ziga xos metodologik yondashuvga ega. Tadqiqotlarda qo'llaniladigan topshiriqlar hamda maktab rahbariyati, o'qituvchilar, o'quvchi va ularning ota-onalari uchun taqdim etiladigan savolnomalar orqali o'quvchining ma'lum bir fanga doir bilimlari emas, balki egallanayotgan bilimlarning mustaqil hayotda qo'llay olishi, ularning ijtimoiy-iqtisodiy munosabatlarga tayyorgarlik darajasini, jamiyat talablariga mos kompetensiyalarni egallayotganligini aniqlashdan iborat [4, B. 3].

Ta'lim sifatini baholash bo'yicha xalqaro tajribalarni o'rganish, mavjud tizimni har tomonlama qiyosiy tahlil qilish, tegishli yo'nalishdagi xalqaro va xorijiy tashkilotlar, agentliklar, ilmiy-tadqiqot muassasalari bilan yaqindan hamkorlik qilish, ta'lim sifatini baholash bo'yicha xalqaro loyihalarni amalga oshirish, zamon talablariga javob beradigan munosib milliy baholash tizimini takomillashtirish muhim ahamiyat kasb etadi [2, B. 139].

O'quvchilarning ta'limdagi muvaffaqiyatlarini aniqlash va ularning xalqaro darajada qiyoslashga doir ilmiy-amaliy tadqiqotlar jahonning bir qator tashkilotlari, oliy ta'lim muassasalari tomonidan, jumladan Iqtisodiy Hamkorlik va taraqqiyoq tashkiloti (OECD), Ta'limdagi yutuqlarni baholash xalqaro assotsiatsiyasi (IEA), Niderlandiya milliy ta'lim sohasidagi baholash instituti (Netherlands National Institute for Educational Measurement, CITO) (Niderlandiya), AQSH pedagogik baholash xizmati (Educational Testing Service, ETS) (AQSH), Yaponiya ta'lim sohasidagi tadqiqotlar milliy instituti (National Institute for Educational Research, NIER) (Yaponiya), Munchen Texnika universiteti (Germaniya), Rossiya ta'lim akademiyasining ta'limni rivojlantirish strategiyalari instituti (ISRO RAO)» (Rossiya), Qozog'iston Respublikasi ta'lim va fan vazirligi qoshidagi ta'lim statistikasi va baholash milliy markazi (Qozog'iston), A. Avloniy nomidagi pedagoglarni kasbiy rivojlantirish va yangi metodikalarga o'rgatish milliy-tadqiqot instituti (O'zbekiston) kabi oliy ta'lim muassasalarida olib borilmoqda.

Xalqaro baholash tadqiqotlari natijalari va ularning turli davlatlardagi ilmiy tahlillari asosida o'quvchilarning ijtimoiy kelib chiqishi ularning ta'limdagi muvaffaqiyati bilan chambarchas bog'liqligini, milliy ta'lim tizimi samaradorligi uning ijtimoiy jihatlarini hisobga olinishi va doimiy ravishda ta'lim tizimiga doir muammolar bilan birgalikda ijtimoiy masalalarni ham o'rganib borishni taqozo etishini yaqqol ko'rsatadi. Ta'limdagi ijtimoiy tengsizlikning sabablari xilma-xil va murakkabd tushunchadir. Milliy ta'lim tizimi sohasiga doir ta'lim siyosati

bu kabi ijtimoiy masalalarni hal qilishda muhim ahamiyatga ega, ammo bu barcha ijtimoiy muammolarni hal qilinishida yagona yechim bo'la olmaydi. Ta'limga doir ijtimoiy muammolar umumta'lim maktablarining jamiyatning boshqa institutlari bilan hamkorligi, o'qituvchilarni tayyorlash va malakasini oshirish, jamiyatdagi iqtisodiy resurslarni taqsimoti hamda ta'limni moliyalashtirish, ta'limning ahamiyatini qadriyatlar darajasiga kotarilganligi kabi masalalar bilan o'rganish barobarida ijtimoiy masalalar hal bo'lib boradi. Ta'lim sohasidagi vazirliklar, boshqarmalar ta'lim muammolarini barchasini hal qiluvchi yagona institut deb qaramaslik lozim bo'ladi.

PISA xalqaro baholash tadqiqotining 2018 yildagi texnik xisobotida tadqiqotning ijtimoiy-iqtisodiy jihatlari batafsil bayon etilgan. Mazkur xisobotda „PISA iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy holat indeksi (ESCS)“ atamasi qo'llanilgan. Ijtimoiy-iqtisodiy holat - bu o'quvchilar uchun mavjud bo'lgan moliyaviy, ijtimoiy va madaniy resurslarni va o'quvchining oilasi, uy xo'jaligining ijtimoiy mavqeini aks ettirishga qaratilgan keng tushunchadir. PISA xalqaro baholash tadqiqotida o'quvchining ijtimoiy-iqtisodiy holati PISA iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy holati indeksi (ESCS) bo'yicha baholanadi, bu o'quvchilar uchun mavjud bo'lgan moliyaviy, ijtimoiy va madaniy resurslarni yagona ballga birlashtiradi. Amalda, u o'quvchilarning oilasi bilan bog'liq bo'lgan bir nechta ko'rsatkichlardan kelib chiqadi, ular keyinchalik uchta komponentga birlashtiriladi: ota-onalarning ma'lumoti, ota-onalarning kasblari va moddiy boylik yoki ishonchli shaxs sifatida qabul qilinishi mumkin bo'lgan bir qator uy-joy mulklarini umumlashtiruvchi indeks. Moddiy kapital, masalan, avtomobilga egalik qilish, uyda o'qib-o'rganishi uchun yetarlik xonaning mavjudligi, internetga ulanganlik, uyda mavjud bo'lgan kitoblar va boshqa ta'lim resurslari [5, B. 20]¹.

Xalqaro baholash tadqiqotlarining milliy ta'lim tizimiga tadbiiq etishning **ijtimoiy-pedagogik** zarurati quyidagilarda nomoyon bo'ladi [3, B. 20]:

Taqqoslash imkoniyati: Xalqaro baholash tadqiqotlarida qatnashuvchi davlatlar o'z milliy ta'limini boshqa davlatlarniki bilan taqqoslash imkoniyatiga ega bo'ladi. Bu esa milliy ta'lim tizimining kuchli va kuchsiz tomonlari haqida qimmatli ma'lumotlarga ega bo'lish hamda ta'lim tizimini takomillashtirish bo'yicha yo'nalishlarni identifikatsiya qilish imkoniyatini yaratadi.

Ilg'or tajribalar almashinuvi: Milliy ta'lim tizimini boshqa davlatlar bilan taqqoslash orqali amaliyotga tadbiiq etilgan ilg'or tajribalarni o'rganish hamda milliy ta'lim tizimi xususiyatlaridan kelib chiqqan holda joriy qilish mumkin bo'ladi.

Islohatlarni tezlashtirish: Xalqaro baholash tadqiqotlarining natijalari ta'lim siyosati uchun mas'ullarning ta'lim islohatlarini jadallashtirish borasida faoliyatini tezlashtirishga, ta'lim sohasidagi tub o'zgarishlar borasida qaror qabul qilish jarayonini tezlashtiradi. Ayniqsa bu ta'lim sifatini oshirish, ta'lim olishdagi tenglikni qo'llab-quvvatlash hamda ijtimoiy-pedagogik maqsadlarni ko'zlaydi.

Ilmiy-empirik ma'lumotlarga ega bo'lish: Xalqaro baholash tadqiqotlarida ishtirok etish boshqa davlatlarning pedagogik ilmiy tadqiqotlari natijalarini amaliyotga tadbiiq etilishi holati yuzasidan ilmiy-nazariy ma'lumotlar bilan tanishish imkoniyatini beradi. Ilmiy-qiyosiy tahlillar milliy ta'lim tizimidagi yangi ilmiy loyihalarni shakllantirish uchun muhim impuls vazifasini o'taydi.

Shaffoflik va mas'uliyatlilik: Xalqaro baholash tadqiqotlarida ishtirok etish ishtirokchi davlatlardan shaffoflik va mas'uliyatlilikni majburiyat sifatida qaralashini talab etadi. Shu jihatdan olib qaraganda, natijalar keng jamoatchilikka ochiq va oshkora taqdim etiladi. Bu esa mavjud ta'lim tizimi xususida jamoatchilikni fikrini o'rganish uchun qulay imkoniyatni yaratadi.

¹ OECD (2020), PISA 2018 Technical Report, <https://www.oecd.org/pisa/data/pisa2018technicalreport/>

Xalqaro baholash tadqiqotlarini milliy ta'lim tizimiga tadbiiq etish ijtimoiy tenglik, ta'lim sifati, ta'lim tizimiga ijtimoiy sohada innovatsiyalarni tadbiiq etish hamda ilmiy dalillarga asoslangan qarorlar qabul qilishni rag'batlantirish nuqtai nazaridan ijtimoiy-pedagogik zaruratdir. Xalqaro baholash tadqiqotlarining milliy ta'lim tizimiga tadbiiq etishning **ijtimoiy-pedagogik jihatlari** quyidagilar [1, B. 11]²:

Ijtimoiy tenglik: Xalqaro baholash tadqiqotlarining natijalari ishtirokchi davlatlar ta'lim tizimini taqqoslash orqali milliy ta'lim tizimi negizida ijtimoiy tenglikning real holatini baholash imkoniyatini beradi. Jumladan qizlar va o'g'il bolalar, shahar va qishloq maktabidagi o'quvchilar, moliyaviy jihatdan ta'minlangan va kam ta'minlanganlar o'rtasidagi farqlarni taqqoslash imkonini beradi. Tadqiqot natijalari ijtimoiy tenglik sohasidagi ilg'or tajriba va innovatsion yondashuvlarni milliy ta'lim rivojlanish tendentsiyalari va milliy xususiyatlarini hisobga olgan holda tadbiiq etish borasida g'oyalarni shakllanishiga xizmat qiladi. Bu esa ta'limdagi ijtimoiy tengsizlik borasidagi muammolarni hal qilishga, barcha o'quvchilar uchun teng ta'lim imkoniyatlarini yaratilishiga yordam beradi.

Ta'lim sifatini ta'minlash: Xalqaro baholash tadqiqotlari ilg'or tajribalar haqida tushuncha beradi va ta'lim sifatini oshirish uchun qanday choralar ko'rish mumkinligini ko'rsatadi. Bu milliy ta'lim tizimiga sifat standartlarini belgilash va doimiy takomillashtirishga xizmat qilish imkonini beradi.

Ijtimoiy innovatsiyalar: Boshqa mamlakatlarning ilg'or tajribalari va pedagogik amaliyoti bo'yicha ma'lumotlar almashish- milliy ta'lim tizimida ijtimoiy innovatsiyalarni rag'batlantirishga olib keladi. Bu o'quv jarayonini takomillashtirish va o'quvchilarning ehtiyojlarini qondirish uchun yangi o'qitish usullari, pedagogik yondashuvlar va yangi texnologiyalarni integratsiyalashuvini o'z ichiga oladi. Shuningdek, umumta'lim maktabalarining ota-onalar, ijtimoiy tashkilotlar bilan hamkorligi bo'yicha yangi faoliyat turlarini shakllanishiga sabab bo'ladi.

Ta'lim sohasidagi ijtimoiy masalalarga doir qarorlar qabul qilish: Xalqaro baholash tadqiqotlari natijalari ta'lim sohasida ilmiy dalillarga asoslangan siyosiy qarorlar qabul qilish uchun asos bo'lib xizmat qiladi. Ular ta'lim sohasidagi islohatlarning samaradorligini ob'ektiv baholashni, ta'lim samaradorligini ta'minlashning ijtimoiy omillarini hisobga olishni, resurslarni taqsimlash, ta'lim sohasining barqarorligi va kelajagiga doir asosli qarorlar qabul qilishga yordam beradi.

Xalqaro baholash tadqiqotlari ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyot va inson kapitalini rivojlanganligining mavjud va zaruriy holatini umumta'lim muassasalari o'quvchilarida tayanch kompetentsiyalarini shakllanganlik darajasi, ularning ta'lim olishining ijtimoiy-pedagogik jihatlari bog'lagan holda aniqlaydi. Tayanch kompetentsiyalar ijtimoiy me'yor sifatida ham talqin qilinishi mumkin bo'lib, bu tushuncha o'quvchining kundalik-amaliy faoliyatda mustaqil hayot kechirishi uchun lozim bo'lgan bilim, ko'nikma, malakalarning umumlashmasini tavsif etadi.

Shuningdek, xalqaro baholash tadqiqotlarida „o'quvchilarning ta'limdagi muvaffaqiyati“ tushunchasi keng qo'llanilgan bo'lib, o'quvchining ta'lim mazmunini mustaqil hayotga tayyorgarlik ko'rish uchun qo'llay olishini ko'rsatadi.

PISA xalqaro baholash tadqiqotida O'quvchilarning ta'limdagi muvaffaqiyatini ta'minlashning ijtimoiy aspektlari ilmiy asoslangan mezonlar asosida baholanadi. Mazkur mezonlarga quyidagilar kiradi:

- o'quvchining ijtimoiy kelib chiqishi;
- ta'lim olishning o'z hayotidagi ahamiyati tushunishiligi;

² "PISA 2022 system-level indicators", in PISA 2022 Results (Volume I): The State of Learning and Equity in Education, OECD Publishing, Paris. DOI: <https://doi.org/10.1787/4b220bd7-en>; <file:///C:/Users/49157/Downloads/1516596066385.pdf>

- „umumta'lim muassasasi-oila hamkorlik mexanizmi“ning samaradorligi;
- oilalarda ta'limiy qadriyatlarining rivojlanganligi;
- ijtimoiy, akademik va madaniy resurslarning mavjudligi va ulardan foydalanishning mavjud holati.

Xulosa o'rnida ta'kidlash lozimki, xalqaro baholash tadqiqotlari ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyot va inson kapitalini rivojlanganligining mavjud va zaruriy holatini umumta'lim muassasalari o'quvchilarida tayanch kompetentsiyalarini shakllanganlik darajasi, ularning ta'lim olishining ijtimoiy-pedagogik jihatlariga bog'lagan holda aniqlaydi. Tayanch kompetentsiyalar ijtimoiy me'yor sifatida ham talqin qilinishi mumkin bo'lib, bu tushuncha o'quvchining kundalik-amaliy faoliyatda mustaqil hayot kechirishi uchun lozim bo'lgan bilim, ko'nikma, malakalarning umumlashmasini tavsif etadi. Pedagogik amaliyotda xalqaro tajribalarni milliy ta'lim tizimiga tatbiq etish samaradorligi jamiyatdagi ijtimoiy rivojlanish tendentsiyalari o'rganilganligi hamda shu jihatlarni hisobga olgan holda ta'limdagi islohotlarni rejalashtirish bilan uzviy bog'liq.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yhati:

1. “PISA 2022 system-level indicators”, in PISA 2022 Results (Volume I): The State of Learning and Equity in Education, OECD Publishing, Paris.
<file:///C:/Users/49157/Downloads/1516596066385.pdf>
2. Ergasheva G. TIMSS xalqaro tadqiqoti bo'yicha matematik va tabiiy fanlar ta'lim sifatini baholashga metodologik yondashuvlar// Toshkent davlat pedagogika universiteti ilmiy axborotlari 2020/2(23). – B. 13-19.
3. https://www.oecd-ilibrary.org/education/pisa-2022-results-volume-i_53f23881-en; OECD (2023)
4. OECD PISA 2018 Results (Volume I): What Students Know and Can Do// OECD Publishing, 2019
5. OECD (2020), PISA 2018 Technical Report, <https://www.oecd.org/pisa/data/pisa2018technicalreport/>